

“शाकुन्तल महाकाव्यको मनोवैज्ञानिक विश्लेषण”

श्रीमती उमा मिश्र

उपप्राध्यापक, नेपाली विभाग, त्रिवि, ठाकुरराम बहुमुखी क्याम्पस, वीरगञ्ज

सार

नेपालमा राणाकालीन सामाजिक मानसिकताको उक्समुक्सपूर्ण परिवेशबाट आफूलाई अलग राख्न भावुक महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा अतीत या प्रकृतितिर फर्की प्रकृति या अतीत कै बिभिन्न रूप, चित्रणका माध्यमबाट मनका असन्तुष्टिहरु पोख्ने थलोको रूपमा यो ‘शाकुन्तल’ महाकाव्य रचना गरिएको छ। यस काव्यको थुप्रै ठाउँमा मनोवैज्ञानिक विस्फोट भएको छ। इन्द्रद्वारा विश्वामित्रको तपस्या भाड्ने कामले राणाहरुको जनोदय विरोधी कार्यको संकेत दिन्छ। राणाहरुलाई वासनाका दास, युद्धप्रेमी, मर्यादाहीन, अन्यायी र भुठा व्यक्तिका रूपमा चित्रण गरिएको छ। नारीलाई वासनाको सिकार बनाउने तत्कालीन परिवेशको विश्लेषण गरिएको छ, देव-दानव युद्धले पारेको असरको संकेत दिएको छ। दुष्यन्त इन्द्रको सहयोगका लागि युद्ध गर्न स्वर्ग जानुले नेपालीहरु विश्वयुद्धमा जानुको संकेत दिन्छ। यसरी प्रसिद्ध कथामा आधारित हुँदा हुँदै पनि उत्पाद्य अंशहरुको प्रयोगद्वारा आफ्ना युगका अनेकौं आवश्यक विषयको यसमा समावेश गरिएको छ। यस लेखले देवकोटाको समयको देश, काल, वातावरण, राणाशासन, तत्कालीन नेपाली समाजको बारेमा जान्ने अवसर प्रदान गर्नेछ।

मुख्य शब्दहरु

मङ्गलाचरण, मनोविश्लेषण फ्रायडीय, एडलरीय मान्यता, पौराणिक आर्यसभ्यता, पुनर्मिलन, प्रतीकात्मक

परिचय

नेपाली साहित्यमा महाकाव्यको अभाव पूरा गर्न लेखिएको ‘शाकुन्तल’ महाकाव्य लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको कालजेयी महाकाव्य मध्ये प्रथम मौलिक कलात्मक महाकाव्य हो। महाकाव्यका लागि आवश्यक दीर्घकालीन योजना, साधना र संलग्नता बिना अभाव पूरा गर्ने मनशायले रचना गरिएको (खरेल-२०५०) यो महाकाव्य भाषिक दृष्टिले संस्कृतमय छ। राति-राति फुर्सदका बेलामा नेपाली भाषा प्रकाशिनी समितिको व्याकरण मुताबिक विभिन्न वार्णिक छन्दहरुको नियममा बाँधिपर तीन महिनामा नै तयार पारिएको ‘शाकुन्तल’ महाकाव्य देवकोटाको अलौकिक र विराट् काव्य प्रतिभाको ठोस प्रमाण हो। कालिदासको नाटक ‘अभिज्ञान

शाकुन्तलम्’ को कथावस्तुमा आधारित भएर लेखिएको यस ‘शाकुन्तल’ महाकाव्यमा महाकवि देवकोटाले समय र प्रसंगअनुसार कथावस्तु र घटनाको थपघट गरेका छन्। महाकाव्यको प्रथम सर्गको मङ्गलाचरणको प्रथम श्लोकमा नै कविले शिव पति पाऊँ भनी तपस्यारत शिवको निरन्तर सेवामा लागेकी पार्वतीलाई ध्यान खोलेर शिवले तिमि को ? भनी प्रश्न गरेको, आफूले यति लगनका साथ सेवा, पूजा गर्दा पनि शिवलाई खुसी पार्न नसकेकोमा दुःखी भएर रोइरहेकी पार्वतीलाई फकाएर शिवले खुसी पारेको प्रसंगले नै यस महाकाव्यको कथावस्तुको निर्देश, संकेत गरेको छ। दुष्यन्त-शाकुन्तलाको प्रेम, बिछोड र मिलनको वर्णन गरिएको यस काव्यद्वारा पौराणिक आर्य सभ्यताको आलोकमा तत्कालीन

नेपाली समाजका राम्रा नराम्रा कुराहरु प्रस्तुत गर्ने प्रयास कविले गरेका छन्। वैचारिक अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता नभएको त्यस समय (२००३ वि.स.) मा अभिव्यक्तिको लागि देवकोटाले यो बाटो रोजेका हुन्। उनले यस काव्यलाई चातुरी, प्रेम, विलास, ज्ञान सिक्ने पाठशालाका रूपमा पनि प्रस्तुत गरेका छन्।

महाकवि देवकोटाद्वारा लिखित यस ऐतिहासिक अमूल्य कृतिको विविध दृष्टिकोणबाट व्याख्या विवेचना हुन आवश्यक छ। यस महाकाव्यको समाजशास्त्रीय, छन्दशास्त्रीय विश्लेषण आदि भइसकेका हुनाले मनोवैज्ञानिक दृष्टिले यस काव्यभित्रका केही घटना र प्रसंगको विवेचना गर्न आवश्यक ठानी यो कार्य गरिएको छ। ‘शाकुन्तल’ महाकाव्य कविले मनोवैज्ञानिक आधारलाई पक्रेर तयार पारेका होइनन्। त्यसैले फ्रायडीय र एडलरीय मनोविज्ञानका सबै मान्यताका कसीमा यसलाई हेर्नु उपयुक्त पनि देखिदैन तर एडलरले भने भैं मान्छेका मनका हीनत्वको क्षतिपूर्ति र जीवनमा श्रेष्ठताको खोजीको लागि मान्छेले केही न केही गर्छ (गौतम-२०५०) भन्ने आधारलाई समातेर हेर्दा देवकोटा जस्ता प्रतिभाशाली, प्राणवान साहित्यकारमा त्यो इच्छा थिएन भन्न सकिदैन। उनको समयको रीति, स्थिति, शासन व्यवस्था, सामाजिक सोच, समाज तथा उनका समकालीनले उनीप्रति देखाएको व्यवहारबाट उनको मन सन्तप्त नभएको होइन। अचेतन मनमा कुठित, दमित भएर रहेका यस्ता कुरा महाकाव्यमा विभिन्न प्रसंगमा कुनै न कुनै रूपमा बाहिर देखिएका छन्। तिनै कुराहरूलाई यहाँ प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ।

महाकाव्यभित्रका प्रसंगहरूको मनोवैज्ञानिक विवेचना

महाभारतको कथानकमा आधारित यस महाकाव्यमा विश्वामित्रको तपस्याको तेजले डराएका इन्द्र उनको तपस्या भाड्न षड्यन्त्र गर्न खोज्छन्। तर उनको आत्माले असत् कर्म ठानी काँतर भई सत्यसँग लड्न डराएको छ। इन्द्रको बज्र, कुलिश, मुटु कुनै पनि विश्वामित्रका विरुद्ध लड्न तयार छैनन्। (सर्ग २-श्लोक ४२)। न्याय गर्नु पर्ने मान्छेले अन्याय गर्न अधि सर्दा मनमा अपराधबोध हुनु स्वाभाविक हो।

हेरक मानिसमा कुनै न कुनै कमजोरी हुन्छ। त्यसलाई उसले दबाएर राखेको हुन्छ। यदि कुनै मानिसको पतन गराउनु छ भने उसैको दुर्बलतालाई जगाई दिए पुग्छ, अरु केही गर्नु पर्दैन भन्ने मनोवैज्ञानिक सत्य प्रकट गर्छन्-

इन्द्र। विश्वामित्र यज्ञरथ नाम गरेका राजा थिए। राजा हुँदा भोगेका आनन्दहरू बासनाका रूपमा उनका हृदयमा दबेर रहेका छन्। तिनै काम बासनालाई जगाउन सके उनको तपस्या भाँडिने थियो भन्ने विश्कर्षमा पुगी उनी अप्सरा मेनकालाई तप भाँड्न अह्राउँछन्। तपस्वीको तपस्यालाई भाँड्न इन्द्रजस्ताले पनि कपट गरेको देखेर देवकोटाको मनमा पनि तपका प्रति द्वन्द्व उत्पन्न भई यसो भन्न पुग्छन्-तपस्या ज्यादै नै पनि अलि खराबै छ कि कसो ? (देवकोटा २०४८)। सत्यको तेज र जनताको चेतनाको स्तर देखेर राजा पनि डराएको संकेत उनले दिएका छन्।

इन्द्रको आज्ञा पाएर धरती तर्फ आइरहेकी मेनकालाई देखेर कवि मन पनि कामप्रेरित भई विचलित भएको छ। त्यसैले उनी ‘मकन यदि दिए ता प्युँदथे चारु प्याला, दिनदिन रस लिन्थे क्या मुसारेर गाला’ भन्न पुग्छन्। सुन्दरता कसलाई पो मन पर्दैन र् मेनकाको सुन्दरताको अगाडि कवि लटमुखा भएका छन्। “ म त अहो अब बढ्न कठोर भो” भन्छन्। उनको सुन्दरताको बयानका लागि कविसँग शब्द सकिएका छन्। मेनकालाई कश्मिरका परी या चीनमा किम्बु टिप्न हिडेका पहाडी युवतीसँग तुलना गरेका छन्।

हेरक मानिसमा यौनप्राप्तिको कामना रहन्छ। त्यो नभएको जीव नै हुदैन। कुनै व्यक्तिले कुनै रसको स्वाद लिइसकेको छ भने त्यसलाई पूर्णतः बिर्सन ऊ सक्दैन। विश्वामित्रलाई पनि त्यही भएको छ। जब मेनका उनीसँग टाँस्सिन आइपुगिन्छन् तब उनको तपको शक्तिभन्दा बासनाको शक्ति प्रबल भई मेनकालाई भोग्न उद्दत हुन्छ।

केही दिन मेनका र विश्वामित्र मिली प्रेमानन्द लिएपछि मेनका गर्भवती भइन्।

विश्वामित्र र मेनका नवजात शिशुलाई मालिनी नदीको किनारमा रहेको वनमा छोडेर जान्छन्। नदीमा स्नान सकेर आउँदै गरेका कण्वले बाजले भ्रम्टन लागेका अवस्थामा एक शिशुलाई भेट्छन् र खुसी हुँदै ल्याएर पत्नी गौतमीको काखमा दिन्छन्। दाम्पत्य जीवनमा सन्तानहीनताको पीडा र अधुरोपन अनुभव गरिरहेकी गौतमी पुत्रीको रूपमा शकुन्तलालाई पाएर धन्य भएकी छिन्। आफ्नो मातृत्वले पूर्णता पाएर उनको हृदय शीतल र शान्त भएको छ (देवकोटा २०४८)।

कण्व आश्रममा अनुसुया, चारु, प्रियम्बदाजस्ता संगिनीहरूसँग

खेल्दै शकुन्तलाको वाल्यकाल सुखपूर्वक बितेको छ। आश्रममा उनका संगिनीहरु, मृगशावक, लता वृक्ष आदि छन्। गौतमी-कण्वको सद्शिक्षा ग्रहण गर्दै, संगिनीहरुलाई प्रेम बाँड्दै उनी यौवनको संघारमा आइपुगेकी छिन्। यस्तैमा राजा दुष्यन्त राजकीय भ्रोभ्रमेलाबाट मुक्ति पाउन सिकार गर्न निस्कन्छन्।

शकुन्तलालाई देखेपछि राजा उनको सुन्दरतामा मोहित छन्। उनको मनले शकुन्तलालाई द्विजसुता मान्दैन, कुनै अस्तरा मान्छ (देवकोटा, २०४८)। क्षत्रीय कुलोत्पन्न राजा दुष्यन्त शकुन्तलालाई देखेर उनीतर्फ आकर्षित भएपछि उनको मनमा ऋषिपुत्रीका प्रति प्रेमभावना भएकोमा पापबोध भई उनी अशान्त भएका छन् तर सखीहरुबाट मेनका र विश्वामित्रकी पुत्री भन्ने थाहा पाएपछि “काँडा गो मनको यिनी ऋषिसुता हैनन् भनी चित्तले भनेर टुक्क भएका छन्। यसबाट सजातीय विवाहलाई मात्र मान्यता दिने समाजको चित्र प्रस्तुत हुन्छ। राजासंगको वार्तालापमा रमाएका सखीहरुप्रति नक्कली क्रोध देखाएभैं गरी फन्केर टाढा गएकी शकुन्तलाको मनले फर्केर हेर्न चाहन्छ। त्यसैले काँडा विभेको बहाना गरी राजालाई हेर्छिन्। यौवनको त्यस चरणमा विपरीत लिङ्ग आकर्षण हुनु स्वाभाविक हो। दुष्यन्त प्रतिको प्रेमभावले उनलाई व्याकुल बनाएको छ, न उनी बिर्सिन सकिन्छन्, बरु नित्य सम्भ्ररहन्छिन्। एकान्तमा मलिन अनुहार लगाएर मौन रहन्छिन्। आफूमा देखापरेको यो नवीन भावबाट उनी स्वयं छक्क पर्छिन् (देवकोटा, २०४८)। सपना र विपना दुबै ठाउँमा प्रेमको नै राज्य पाउँछिन् उनी।

दरबारका रानीहरुका साथमा विलासपूर्ण जिन्दगी भोगेका राजा शिकार गर्न वनमा आउँदा सुन्दरी शकुन्तलालाई देखेपछि तिनलाई प्राप्त गर्न आँतुर देखिएका छन्। भ्रमरा बनेर हजार वसन्तको रस लिन चाहने उनको भ्रमर व्यक्तित्व प्रकट भएको छ।

दुष्यन्त शकुन्तलाको गन्धर्वविवाह भएको छ। विवाह पश्चात केही दिन उनीहरु आश्रममा आनन्दपूर्व रहेका छन्। विवाहको केही दिन बितेपछि दुष्यन्तको राज्यमा शत्रुले चढाइ गरेको खबर आउँछ। दुष्यन्तले जानुपर्ने हुन्छ। यो घटना पुरुष स्वभावलाई ढाकछोप गर्न रचिएको प्रपंच हो। कालिदासको समय बेग्लै थियो तर देवकोटाजस्ता आधुनिक कविले यो प्रसंग बदल्नु पर्थ्यो। यसै पनि यस महाकाव्यभित्र कालिदासको मूल कथाको कैयौं प्रसंगहरु बदलिएका छन्। यस घटनाले शकुन्तलाप्रति दुष्यन्तको प्रेम

पूर्णतः वासनात्मक प्रतीत गराएको छ।

“बिर्सै मेरो हृदय नरहोस् खाक होस् विश्व सारा, मेरो आत्मा नरकगत होस् विर्सिए त्यो मुहार” भन्दै तीन अक्षरको दुष्यन्त नामांकित औठी दिएर तीन दिनपछि लिन पठाउने कसम खाएर गएका दुष्यन्तले लिन पठाउँदैनन्। निकै दिन बितिसकेको छ। शकुन्तला गर्भवती छिन्। सोमतीर्थबाट फर्केका ऋषि कण्व विवाहित पुत्रीलाई लोकव्यवहार बताउँदै पतिका घरमा पठाउने उपक्रम गर्छन्। शकुन्तलालाई जीवनको अनिश्चितताको चिन्ता छ। हरेक युवतीको मनमा विवाहका समयमा यस्ता भावहरु उब्जन्छन्। बुवा-मुमा साथी संगी छोडेर नयाँ ठाउँमा, नयाँ सिर्जनामा सुखी हुन सकिएला कि नसकिएला ? भन्ने डर सबै युवतीलाई हुन्छ। शकुन्तलाको मनमा पनि त्यहाँ आड पाइएला कि नपाइएला वा सागरको जहाज भैं हावाको वहावसंगै कुनै भेलबीच भइएला कि रु भन्ने अज्ञात आशंकाको सताएको छ (देवकोटा, २०४८)। शकुन्तलाको मनमा दुष्यन्तले आफूलाई नस्वीकार्लान् कि भन्ने डर छ, त्यसैले त उनी “न त विस्मृतिले गरी छल म हुँला बाहिर नै रँदी जल” भन्छिन्। वाचा टुटिसकेको हुनाले उनको दुष्यन्तप्रतिको विश्वास घटिसकेको छ। नयाँ घरमा प्रवेश पाउने नपाउने निधो छैन, भएको जन्मघर छोड्नु परिहेछ। त्यस्तो अवस्थामा गुँड बाहिरको चरी भैं आँखाभरि आँसु गरी फर्केर उनी आश्रमलाई निहाउँछिन्।

दरबार पुगेपछि राजाले चिन्दैनन् शकुन्तलालाई। उनका चेहरामा विस्मृतिका गहिरा रेखा छन् रे। उनी कसैको पाप आफूमाथि थोपर्न आई पुगेको ठान्छन्। यो अपमानको पीडाबोध हुँदा हुँदै पनि मृदुबोलीमा शकुन्तला स्मृति दिलाउन चाहन्छिन् तर आफूलाई नचिनेपछि जब शकुन्तला रुन थालिन्छन्, त्यतिखेर “को हुन यी किन आउँछन्, कति भ्रिभ्रो (देवकोटा, २०४८) भन्दै दिक्क मान्छन्। शकुन्तलाको रोदनलाई उनी सहन सक्दैनन्। फेरि उनको आत्माले” देखे तुल्य मलाई लाग्छ स्मृतिमा, भेटिन्न केही तर” भन्छ। वास्तवमा उनले राजकीय मर्यादा जोगाउन विस्मृतिको बहाना गरेका हुन्। यसबाट उनको प्रेमी व्यक्तित्व निकृष्ट हुन पुगेको छ।

गौतमी तथा ऋषि शिष्यहरुले शकुन्तलालाई आफ्नो अधिकारका लागि लड भन्दै एकै दरबारमा छोडेर गएपछि स्वाभिमानी शकुन्तला पनि क्रोधित भइ फन्केर ढोकातिर पुगिन्छन्। सबै ओर्लेपछि “सबै ओर्ले राजा पनि अब चियोको भर गरी” तलतिर हेर्छन्। राजा जस्ताले चियो गर्नुको के अर्थ

हुन सक्छ ? आफ्नो चोरी समातिने गुप्त भय ? या अपराध बोध ? दरबार बाहिर अचेत अवस्थाकी शकुन्तलालाई मेनकाले उठाएर लगेपछि राजाले किसानबाट औंठी पाउँछन्। अनि उनलाई सबै सम्भना हुन्छ। शकुन्तलाको विरहमा उनी पागल भै बन्छन्। “भेटेदेखि बताइ देऊ जन हो दुष्यन्त राजाकन” भन्छन्। एउटा मुनिको श्राप कारणले उसले विर्स्यो भन्छन्। यहाँ दुर्वासाले दिएको श्रापको कुरा दुष्यन्तलाई कसरी थाहा भयो ? स्वयं शकुन्तलालाई त यो थाहा छैन। के दुष्यन्तले नै दुर्वासालाई श्राप दिन पठाएका हुन ?

इन्द्रको सहायता गरी फर्कने क्रममा महर्षि कश्यपको आश्रम तर्फ जाँदा नजिकै वनमा एक अत्यन्तै तेज भएको बालकलाई दुष्यन्त देख्छन्। उनको अन्तर आत्माले उसको मुहार क्यै चिनेभैँ या कुनै रात सपनामा देखेभैँ ठान्छन्। त्यो बालकलाई देखा आफू निः सन्तान भएको पीडाबोध हुन्छ, भने अर्कोतिर आफूले नै त्यो सपनालाई कोपिलैमा निष्ठुर प्रहारद्वारा समाप्त गरेकोमा ग्लानि अनुभव भएको छ। त्यही कश्यपकुटीमा बसन्तमा जब कोइली को हो ? भनेर बोल्छ, शकुन्तलाको घाउ ताजा भएर चसक्क दुखे भैँ हुन्छ। मिलनको रसिलो आशा लिएर शकुन्तला र विरहका पश्चातापको भावका साथ आमनेसामने भएका दुष्यन्तको मिलनमा कविले शकुन्तलाको पाउमा दुष्यन्तलाई पारेका छन्। हरेक वर्ष ताजा भएर पीडा दिइरहेको घाउ दुष्यन्तसँग पुनर्मिलनबाट निको भएको छ। परित्यक्ता स्त्रीको समाजमा सम्मान नहुने हुनाले राजाले पत्नीको रूपमा सम्मान दिई समाजमा उनको गौरव बढाएकोले विस्मृतिको त्यो चोटलाई उनले बिर्सकी होलिन।

निश्कर्ष

आफ्ना विचार व्यक्त गर्न पनि नपाइने, तत्कालीन विकृति र अन्याय चुपचाप सहन गर्न पनि नसक्ने त्यस्तो अवस्थामा देवकोटा जस्ता वैचारिक शक्तिशाली, प्रतिभावान साहित्यकारका लागि कति पीडादायी थियो होला ? त्यसैले उनका मनमा तत्कालीन समाज, शासन प्रणाली, शासकहरूका विकृत क्रियाकलापका प्रति रहेको घृणाभाव पोख्ने माध्यम यो पौराणिक आख्यानश्रोत बन्न गएको छ। यस महाकाव्यमा नायक दुष्यन्तमा देवकोटाले राणाहरूको छत्रि प्रतिविम्बित गरेका छन्। यसमा शकुन्तला नेपाल आमाकी प्रतीक हुन्। स्वेच्छाचारी, राणाहरूका मनोमानीपूर्ण

शासन प्रणालीका कारण नेपाल र नेपाली जनता कति दुःखी, पीडित थिए भन्ने बताउन सक्ने पर्याप्त आधारहरू यसमा छुटाछुल्ल छन्। त्यसै हुनाले जनतालाई थिचेर राज्य गर्‍यौं भने तिम्रो राज्य गुम्ला, सबै शेखी भलार्न, अन्याय र छलमा टिकेको राज्य ढल्नेछ, आश्रयविहीन भएर पतीत हुनेछौं, कस्ता कस्ता प्रतापी राजा आए, गए, कपटपूर्ण दुष्ट हृदय लिएर तिम्री अपढमाथि धेरै दिन रजाइ गर्न पाउने छैनौं भनेर मनका असन्तुष्टि कविले व्यक्त गराएका छन्। त्यति मात्र होइन ‘यहाँ राजा छैनन् अब मरिसके’ भनी राणाशासकको अस्तित्वलाई नकारेको क्रान्तिकारी भाव पनि प्रस्तुत छ। यस्ता भावहरूले राणाकालीन परिवेशका लागि मात्र नभएर अन्यायपूर्ण, स्वेच्छाचारी, तानाशाही शासन गर्ने जुनसुकै समयका शासकका लागि पनि खबरदारी गरिरहेको प्रतीत हुन्छ।

साहित्यकार समाजको एक सचेत वर्ग हो । उसको सोच अनुभूति सामान्य व्यक्तिको भन्दा निकै माथि हुन्छ। समाजको, देशको, सबै कुराको असर उसमा परेको हुन्छ। देवकोटामा पनि ती सबैको गहिरो प्रभाव छ। त्यसैले महाकाव्यमा ती विभिन्न प्रसंगमा देखिएका छन्। प्रेम सम्बन्धी मान्यता, महिलाप्रतिको सोच, धर्म, दर्शन, सजातीयता सम्बन्धी विचार, प्राचीन आर्यसभ्यताप्रति आस्था, क्रान्ति, विद्रोह, न्यायप्रियता, मानवता आदिका प्रति उनको मनमा रहेको भाव देखिएको छ। महाकाव्यको अन्तमा दुष्यन्तले शकुन्तलाको पाउमा परेर पश्चातापपूर्ण क्षमा याचना गरेको प्रसंग उल्लेख गरेर महिलाप्रति उनको मनमा रहेको श्रद्धाभाव व्यक्त हुनका साथै लैङ्गिक समानता चाहेको स्पष्ट हुन्छ।

सन्दर्भ पुस्तक

- देवकोटा, लक्ष्मीप्रसाद (२०४८) नेपाली शाकुन्तल महाकाव्य, पुलचोक ललितपुर, साभा प्रकाशन
- गौतम, कृष्ण (२०५०) आधुनिक आलोचना-अनेक रूप अनेक पठन, पुलचोक ललितपुर, साभा प्रकाशन
- जोशी, कुमारबहादुर (२०४८) महाकवि देवकोटा र उनका महाकाव्य, पुलचोक, ललितपुर साभा प्रकाशन
- खरेल, उमा (२०५०) शाकुन्तलको समाजशास्त्रीय अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि.वि. कीर्तिपुर